

Әдебиетлар

1. Абдуллаев А. Ўзбек тилида экспрессивликнинг ифодаланиши. –Тошкент: 1993, 39-б.
2. Абдиназимов Ш. Бердақтың фразеологиялық жаңашыллығы. //«Әмиўдәрәя», 1998, №1-2, 108-109-б.
3. Айназарова Г. Қарақалпақ тилинде теңлес еки компонентли фразеологизмлер. –Нөкис: 2005; Қарақалпақ тилинде фразеологиялық вариантлар. Тюркология илимининң әҳмийетли мәселелери. –Нөкис: 2005, 12-15-б.
4. Алламбергенова Г. И.Юсупов асарларида фразеологизмларнинг услубий қўлланилиши: Филология фанлари бўйича фалсафа доктори диссертацияси автореферати. –Нукус: 2019.
5. Байрамов Г.А. Основы фразеологии азербайджанского языка. –Баку: 1970.
6. Ешбаев Ж. Қарақалпақ тилиниң қысқаша фразеологиялық сөзлиги. –Нөкис: 1985, 26-30-б.
7. Наурузбаева С. Фразеологические единицы в каракалпакско-русском словаре. – Ташкент: «Фан», 1972.
8. Кеңесбаев И. Қазақ тилиниң фразеологиялық сөздиғи. –Алматы: 1977, 590-б.
9. Киличев Э. Ўзбек тилиниң практик стилистикаси. –Тошкент: «Ўқитувчи», 1985, 35-б.
10. Рахматуллаев Ш.У. Ўзбек фразеологиясининг баъзи масалалари. –Тошкент: 1966, 145-б.
11. Садықова Р. И.Юсупов поэзиясында фразеологизмлердиң қолланылыўы. // «Әмиўдәрәя», 2005, №1.
12. Пахратдинов Қ., Бекниязов Қ. Қарақалпақ тилиниң фразеологизмлер сөзлиги. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 2018.
13. Пирниязова Ә. И.Юсуповтың «Сейдан ғаррының геўиши» гүрриңинде фразеологизмлердиң қолланылыўы өзгешеликлерин. // «Вестник Каракалпакского государственного университета», 2019.
14. Yusupova V. Qaraqalpaq tilinin frazeologiyasi. –Toshkent: 2014; Qaraqalpaq tilinin frazeologiyasi хәм оны изертлеўдиң гейпара мәселелери. Илимий мақалалар топламы. –Ташкент: «Tafakkur avlodi», 2020. 96-105-б.

РЕЗЮМЕ. Мақолада Ибрайим Юсупов поэмалари тилидаги ибораларнинг лингвопоэтик хусусиятлари ўрганилди. Уларнинг семантик структурасидаги специфик ўзгаришлар мисоллар орқали таҳлил қилинган.

РЕЗЮМЕ. В данной статье освещаются лингвопоэтические особенности фразем произведений Ибраима Юсупова. Приводятся примеры анализ специфических изменений в их семантической структуре.

SUMMARY. The linguopoetic features of phrasems in the works of Ibrayim Yusupov are illustrated in the given article. The analyses of specific changes in their semantic structures are given through examples.

UDK: 809.41/.43

SH.SEYITOV TIŃ «XALQABAD» ROMANINIŃ LEKSIKALIQ O‘ZGESHELİKLERI

D.Q.Erjanova – docent w.w.a.

Berdaq atındağı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti

Tayanch so‘zlar: qoraqalpoq tili, Sh.Seyitov, lug‘at, roman, sinonim, antonim, omonim, arxaizm va frazeologik birliklar.

Ключевые слова: каракалпакский язык, Ш.Сейитов, лексика, роман, синонимы, антонимы, омонимы, архаизмы и фразеологизмы.

Key words: karakalpak language, Sh.Seitov, lexics, novel, synonym, antonym, omonym, obsolete words and phraseologisms.

Qaraqalpaq xalqınıń mádeniy turmısında ayrıqsha orın iyeleytuǵın kórkem sóz sheberleri shıǵarmalarınń tilin izertlew úlken ámeliy áhmiyetke iye. Sebebi ádebiy til – uluwma xalıqlıq tildin kórkem sóz sheberleri tárepinen qayta islingen, dóretiwshilik baǵdarında bayıtılǵan túri. Kórkem sóz sheberi usı dóretiwshilik processti basqarıp hám rawajlandırıp baradı.

Sh.Seyitovtıń (1937-1996) dóretpeleri ádebiy tilimizdi bayıtıwda ayrıqsha orın iyeleydi. Jazıwshınıń shıǵarmaları ádebiyattanıw ilimi kóz qarasınan bir qansha izertlengenine qaramastan [2-----], shıǵarmalarınń leksikası, tillik ózgeshelikleri qaraqalpaq til biliminde házirge shekem arnawlı úyrenilmedi. Jazıwshınıń shıǵarmalarınń leksikası tereń hám hár tárepleme úyreniw házirgi dáwir ushın áhmiyetli. Sebebi, Sh.Seyitov shıǵarmaları stillik ózgeshelikleri menen ajralıp turadı. Kórkem sóz sheberleriniń leksikası qaraqalpaq til biliminde izertlewshiler tárepinen bir qansha sóz etilse de, Sh.Seyitovtıń «Xalqabad» romanınıń leksikası ele arnawlı izertlewdiń obyektı bolmadı. Sol ushın da, Sh.Seyitovtıń «Xalqabad» romanınıń leksikası hár tárepleme izertlew aldımızda turǵan áhmiyetli wazıypalardıń biri bolıp tabıladı. Bunday izertlewler jazıwshınıń dóretiwshiliginiń jeke stillik ózgesheligin anıqlawǵa, onıń sóz tańlaw hám qollanıw sheberligin belgilewge jaqınan járdem beredi. Jazıwshınıń shıǵarmasınıń semantikalıq ózgesheligin anıqlawda sózlerdiń kóp mániliǵı, awıspalı mánili sózler, sinonim, antonim, omonim sózler, gónergen sózler hám frazeologizmlerdi úyreniw úlken áhmiyetke iye.

Jazıwshı dóretpesinde sózler tómendegidey kóp mánilik xızmette qollanılgan. Mısalı: Kelgenlerdiń hesh kimniń úyinde túslenbey, Mádiyardıń úyinde julnǵan shaytan tawıqqa da barmay, papkalarınan nan shıǵarıp jegeninen-aq óziniń *basınan sıypamaytuǵın* bilgen Qunnazar usınday bir qolaysız qısnıspaqtı seziniw, kúni burın moyıl bolıp qalǵanlıqtan buǵurlım ózin aldırmaǵı desek te, sorpa ishken adamday mańlay teri murnınıń üstinen tamıp attı.

Qudaybergen shundi bundayda *tamnıń basına záńgi*-den dambalshań minip jatadıǵı.

Atızdıń *basına* kelip traktorın toqtattı.

Kózler jalań ayaqlarda, *etiklerdiń* qayqayǵan *baslarında*.

Birinshi misaldaǵı *bas* sózi óziniń tuwra mánisinde qollanıw kelgen bolsa, ekinshi misaldaǵı *bas* sózi «jaydıń tóbesi, joqarısı» mánisinde qollanılgan. Al, úshinshi misalda bolsa, «atızdıń sheti» mánisinde qollanıw, tórtinshi misalda «ayaq kiyimniń aldınǵı tárepi» názerde tutılǵan.

Kórkem shıǵarma ushın sóz mánilerine tiyisli jaǵdaylardıń biri sózdiń sinonimlik mánileri bolıp esaplanadı. Sonıń ushın da, tilimizde mánilik jaqtan bir-birine jaqın sózlerdiń toparı kóp. Biraq, sol mániles sózlerdiń ózine tán ózgesheligi, ayrıqshalıǵı bolatuǵınlıǵı sózsiz. Bunday sinonimlik mániler shıǵarma tiliniń kórkemligin hám obrazlardıń ózinsheligin támiyinlewde úlken áhmiyetke iye boladı [5:61]. Sh. Seytov dóretiwshiligi ayrıqsha óziniń milliy ózgesheligi menen ajralıp turadı. Onıń shıǵarmaları qaraqalpaq tiliniń bay leksikalıq baylıǵınan sheberlik penen paydalana alıwı menen stillik jaqtan ózgeshelikke iye. Mısalı: 1.Nege *sóylemeyseń lal bolıp qaldıńba?* 2.Házirshe mayday bolsa da bir *jábdilesip* ala bereyik, soń *biriktiriw* qıyın emes,-dep atr edi baǵanaǵı Sayımbet. 3. Izbasqan, ádep, *hayran qaldı*, soń *ájeplendi*. 4.Orıssha oqıtqanı qalay! Meshitte orıssha oqıtıp bola ma! Onda gılti bermeymen, *el sheshsin* onı, *xalıq sheshsin*...

Joqarıda keltirilgen misallardaǵı *sóylemew-lal bolıp qalıw*, *biriktiriw-jábdilesiw*, *hayran qalıw-ájepleniw*, *el-xalıq* sózleriniń mánileri bir-birine jaqın. Degen menen bul sózler jazıwshı tárepinen eki mánilik ottenok penen qollanıw tur hám bir-biri menen mánilesligi boyınsha birlesip kele aladı. Biraq, olardıń uluwma mánisi ortaq bolǵanı menen, birewinde bar máni ayrıqshalıǵı ekinshisinen tabılmaıtuǵını ózinen-ózi belgili bolıp turǵanday seziledi.

Al, qaraqalpaq tilindegi sinonimlerdi mánisi jaǵınan bir-birine jaqın bolǵanı menen olardı qálegen jerde almastırıw qollanıw kete beretuǵın sózler dep qarawǵa bolmaydı. Olar tek bir-biri menen bir mánilesligi jaǵınan birlesip keletuǵın bolsa, al, olar ushın uluwma máni ortaq bolǵanı menen, olardıń hár biri ózinshe ózgeshelikke iye bolıp otıradı. «Xalqabad» romanındaǵı bazı bir sózler qálegen jayda da bir-biriniń sinonimi bolıp kele beredi. Olar jeke turǵanda

da, tekst ishinde de sinonim bolıp turatugınlıǵı sezilip turadı. Mısalı: Nashar tuqımına názerim túspegenine neshe jıl boldı eken...-dep *barmaqın* búgip esaplay basladı. Shıra óshken soń da *sawsaqların* qabırǵalarında oynatıp: “azıp ketipseń kempir” dedi. Kózine taǵı tútini burqıraǵan zawıt eleslep, qıyalǵa berilip júrgeninde *ádep*, aldap-suwlap, Al-lash degen batıraktı óltirtti. –Sol oyınǵa *dáslep* kirgeni eken, soń basın tartıp alıwdı oylayman degeninshe qorqıtıp-úrkıtıp-aq bir-eki, húkimet bilse atıp jibergendey qılmıstı isletip tasladı.

Mısallarda keltirilgen *barmaq-sawsaq*, *ádep-dáslep* sinonim sózleri jeke turıp ta sinonim bola aladı. Al, romanda qollanılǵan geypara sózler tek anaw yamasa minaw konteksttiń ishinde belgili bir mánisinde ǵana ekinshi sóz benen sinonim bola aladı. Mısalı: Basqalar da *ayttı*, Sayım-bette *sayradı*, oǵan sayraw jır ma. Mısalda keltirilgen *aytuw-sayraw* sózleri sózdiń kóp mánili, awıspalı mánileri tiykarında payda bolǵan sinonimlerden esaplanadı.

Tilimizdegi sinonimler jasalıwı jaǵınan kóp ǵana ishki zańlılıqlarǵa iye. Sinonimlerdiń ádewir bólegin frazeologiyalıq sóz dizbeklerinen jasalǵan sinonimler quraydı. “Xalqabad” romanında da frazeologiyalıq sóz dizbeklerinen jasalǵan sinonimler kóp qollanılǵanlıǵınıń gúwası bolamız. Bunday sinonimlerdiń ayrıqshalıǵı jay sózlerge qaraǵanda ótkir seziledi. Mısalı: 1. Házir negedur, sonıń baǵınbaytuǵını da, tuwmaytuǵını da, esine túsip atır, esine túsken sayın *jinin tiristirip*, *ashıwın keltirip* atır. 2. Mańlayın quraqlı dastıqqa berip, dús tómenine jatırǵan Tolıbay tim-tiris usıladı oylap atır, biraq, xatlanbaytuǵın bolıp shıqsam she, meniń bay degen tuqımında bolǵan emes, peshanam menen qabaq jarıp tapqan malımda kimniń haqı bar, jurt *qol qabartıp* tapsa, men *mańlay sızlalıp* taptım. *Körgeńbilgenin jazdırmaytuǵın qatıqlaqlıǵı* taǵı bar.

Bul frazeologiyalıq sinonimlerdiń emocionallıq mánisi jay sózden bolǵan jubaylardıń mánisine qaraǵanda oǵada ótkir ekenligi belgili. Sonlıqtan da, “Xalqabad” romanında frazeologiyalıq sinonimler ayrıqsha orın iyeleydi. Sol arqalı Sh. Seytov aytayın degen pikiriniń obrazlılıǵına erisken. Frazeologiyalıq sinonimlerde absolyut sinonimiya bolmaydı. Mánisi óz-ara teppe-teń keletuǵın frazeologiyalıq sinonimler tilde az ushırasadı.

“Xalqabad” romanında ayırım sinonim sózlerdiń basqa tilden kirgen jubayların tawıp sheber qollanǵanın kóremiz. Mısalı:

- Men *nızamǵa* ǵılap isletpeymen! – dep kerekli boldı Jaqan. – Meyli *zakúni* menen-aq júre bereyik. Izbasqan ataman Filchepte júz bası bolǵanında siz oǵan *atqosshı* yaǵnıy *adyutant* bolǵansız. Bunda jazıwshı dáwir koloritin beriwde hám qaharmanın xarakterin jaratıwda sırttan kirgen sózlerdi orınlı paydalanǵan kóremiz.

“Xalqabad” romanında qollanılǵan sinonim sózlerdi izertlew nátiyjesinde frazeologiyalıq sinonim sózler kóplep ushırasatugınlıǵı jáne de avtor kontekstli sinonimlerden puxta paydalanǵanlıǵı, qaharman xarakterin, dáwir nápesin beriw ushın rus tili hám basqa da tillerden kirgen sózlerden de qaharman tilinde utımlı qollanılǵanlıǵın gúwası bolamız.

Sinonimlerdi qollanıw arqalı shıǵarmanıń tillik ózgeshelikleri, mánilik jaqtan ótkirliǵı ele de artqan.

Antonimler hár qanday tildiń sózlik quramında belgili orındı iyeleydi. Sh.Seyitovtıń izertlenip atırǵan shıǵarmasında antonim sózler de ushırasadı. Olar, tiykarınan, adamnıń minez-qulqı, háreketi, hal-jaǵdayı, orın, waqıt, keńislik hám abstrakt túsiniqlerdi ańlatıw ushın qollanılǵan. Olar tómendegi sóz shaqaplarınan jasalǵan:

1) Atlıq sózlerden jasalǵan antonimler. Shıǵarmada qaraqalpaq tilindegi atlıqlardan jasalǵan antonimler leksikalıq mánisi jaǵınan tómendegidey toparlarǵa bólip úyrenildi.

a) Adamlardıń sociallıq turmısına baylanıslı túsiniqlerdi ańlatıwshı atlıqlardan bolǵan antonimler. «Bessarı» qıshlaǵınıń bári shunıń *malayı*, ol otrıǵan *xan*!

á) Adamlardıń óz ara múnásibetin ańlatıwshı atlıqlardan bolǵan antonimler. – Kim de kim milletke, urıwǵa, awıl-aymaqqa tartsa bizge bir jıldan, otız jıldan, júz jıldan keyin hám *dos* emes, *qas*!

b) Waqıtlıq máni bildiriwshı túsiniqler menen baylanıslı bolǵan atlıqlardan jasalǵan antonimler: Ya *kündiz*, ya *tünde* bir tınsa eken-aw! Qurban qáhári qattı, jadıraǵan *jazınan* túnergen *qısı* kópsey.

g) Adamlardıń psixologiyalıq jaǵdayına, minez-qulqına baylanıslı túsiniqlerdi ańlatıwshı atlıqlardan payda bolǵan antonimler: Qurban qáhári qattı, jadıraǵan *jazınan* túnergen *qısı* kópsey kórinetuǵın *qayǵısın* da, *súyinishin* de kópke ayta bermeytuǵın, az sózli, sózge olaq, kóterip soqpayı basım, tuyıq adam.

ǵ) Keńisliktegi táreplerge baylanıslı túsiniqlerdi ańlatıwshı atlıqlardan jasalǵan antonimler: *Shıǵısta* yaponlar, *batista* nemisler pıshaqtı kimge qayrap atır, álbette, baylarǵa emes ǵo, bolsıoylar ǵa! *Aspangı* ushsa ayaǵınan, *jerge* kirse shashınan tartaman Haytmurattıń.

d) Jınıslıqtı, tuwısqanlıqtı hám dene múshelerin ańlatıwshı atlıqlardan bolǵan antonimler: *Erkegi* de shap, *qatını* da shap. *Bas* ta emes, *ayaq* ta emes, Allanazardıń aytıwı boyınsha orta nırıq shotqa urıldı.

2) Kelbetlik sózlerden jasalǵan antonimler. Kelbetlik sózlerde antonimlik qubılıslar da ushırasıp, olar tómendegidey toparlarǵa bólinedi:

a) adamlardıń xarakter ózgesheligin bildiretuǵın kelbetliklerden bolǵan antonimler: *Yaqshı* menen *yamandı* jurt ayıradı, men jurttan asqan kim bolıppan. Qurban qáhári qattı, *jadıraǵan* *jazınan* *túnergen* *qısı* kópsey kórinetuǵın *qay* ǵısın da, *súyinishin* de kópke ayta bermeytuǵın, *az sózli*, sózge olaq, kóterip soqpayı basım, *tuyıq* adam.

á) adamlarda tábiyiy túrde júzege keletuǵın belgilerdi bildiretuǵın kelbetliklerden jasalǵan antonimler: Qápelimde, «shul adam *nashar* ma, *er* me, *jigit* pe, *qarrı* ma, shunı aytıp ber?» dep sawalǵa tuta qoydı.

b) adamlardıń fiziologiyalıq jaǵdayları menen baylanıslı bolǵan kelbetliklerden jasalǵan antonimler: Qashanǵı aldınızǵa túsip men jortaman, *ólimisiz*, *tirimisiz* – dep pázneni basıp jiberdi.

Sonday-aq, sırttan kirgen sózler menen óz sózlik qatlamǵa tiyisli sózler de shıǵarmada antonimlik qatardı dúze alǵanın kóremiz. Mısalı: Bul endi *kárlık* kolxozlardı saplastırıp, *taynapır* xojalıqqa ótkeriw.

3) Ráwish sózlerden jasalǵan antonimler. Shıǵarmada házirgi qaraqalpaq tilindegi ráwishlerden jasalǵan antonimlerdeń leksikalıq mánisi jaǵınan tómendegidey túrleri ushırasadı:

a) Bolıp ótken háreket yamasa belginiń waqtın bildiriwshı ráwishlerden jasalǵan antonimler: - A –al, *keshe* bosanǵan bolsa, bizler *búgin* úyden shıqtıq. Bir jıl emes, *bıltır... bıyl* jáne...

á) Is-háreketiń iske asıw orın, baǵdarın bildiriwshı ráwishlerden jasalǵan antonimler: Bunıń páti menen páskeltek sharbaqtıń jarma qapısı ashılıp ketip, shınjırlawlı bir iyt *berman* juwırıwdıń ornına *arman* qarap qashtı. Sóytti de Tuwbydan atlap ótip, japtıń *bálent* irashınan *tómen* en-teledi.

b) Háreketiń orınlanıw usılı, jaǵdayı menen baylanıslı bolǵan ráwishlerden jasalǵan antonimler: Jambasına urmaq túwe, endi basındı tasqa urǵannan ne payda, qátelesiw *ańsat*, dúzew *qıyın*.

4) Feyil sózlerden jasalǵan antonimler: Shıǵarmada feyillerden jasalǵan antonimlerdeń leksikalıq mánisi boyınsha tómendegidey toparlarǵa bólip qaraldı.

a) qarama-qarsı baǵdardalıq háreketiń sáwlelendiriwshı feyil antonimler: Traktordıń paznası artında *kóterilip* kiyatır edi, bardı da «salq» ettirip, Shundiń ózi *túsirip* tasladı. İşten baslıq súrenlep, aldına shaqırdıdaǵı, kimniń *kelip*, kimniń *ketkenin* soradı.

á) adamlardıń óz ara múnásibetin sáwlelendiriwshı feyiller: Seni *qamap* taslasa, *aqlay* alatuǵın qúdiret joq!

b) adamlardıń ruwxıy halatın sáwlelendiriwshi feyillerden jasalǵan antonimler: – Hawwa, shundiyetimiz, - dedi Qudaybergen *kúlip*. – Biraq, jámáhát, men kózi ashıqpan, kewlim sezedi! – dep, birden *jılap* jiberdi.

g) predmet halatına baylanıslı feyillerden jasalǵan antonimler: Hár kúni bul álemde on mıń adam *tuwılıp*, on mıń adam *ólediemish*.

ğ) bir-birine qarsı, biri ekinshisin biykarlaytuǵın háreketlerdi sáwlelendiriwshi feyillerden jasalǵan antonimler: Jambasıńa urmaq túwe, endi basındı tasqa urǵannan ne payda, *qátelesiw* ańsat, *dúzew* qıyın.

Antonimlerdiń shıǵarmada qollanıwı, onıń tillik ózgeshelikleriniń ele de kórkem etip beriliwine xızmet etken.

Omonimler jazıwshınıń shıǵarması tiliniń kórkemligin, názikligin, tásiriligini támiynlewshi qurallardıń biri bolıp, onıń tiliniń baylıǵı, keń mümkinshiliklerin kórsetedi: Tústi de jayǵa kirip ketip, shıranı *jaqtı*. – Áne joldaslar, bul siziń Qunnazar aqsaqaldıń bunnan bir jıl ilgeri raybilimge «likbezden júz procent sawat ashtıq» dep bergen spravkası, usıǵan tiykarlanıp, joqarıǵa spravka bergen raybilimniń ústinen «kóz boyadı» degen arza túsip, sonı tekseriwge biz tap anaw Tórtkúlden kelip turǵanımız, - dedi Tórtkúl *jaqtı* kórsetip. Galı gilemler tutılıp taslanǵan *jap-jaqtı* jay!

Bul misallardaǵı *jaqtı* sózi birishi misalda háreket, ekinshi misalda baǵdardı, tárepti, úshinshi misalda kórinisti beriw ushın qollanılgan.

Shóp qıstırsa da, qatınlardıń túskei chay ushın jaqqan otman kúl alıp súrtse de, jılar *qabaǵınıń* búkildisi qoymadı. Qudaybergen mektepten Aynazar menen Dálibaylar kelgenshe shúdigar jerde tirsegi qaǵısıp, jarmıstan *qabaǵı* menen arqalap suw tasıydı.

Keltirilgen birinshi misaldaǵı *qas* sózi adam denesi aǵzasın, ekinshi misalda úy buyımı atamasın ańlatıw ushın qollanılgan.

Qudaybergenniń *beldi* buwınıp shıqqaninan gúmanlanǵan Sozanay. Kim *bel* dáste, kim jaba, kim qurı mushına túprip shabıstı.

Bul misallardaǵı *bel* sózi birinshi misalda adam múshesi, ekinshi misalda bolsa, qural-sayman atamasın bildiriw ushın qollanılgan.

Túsinde Shundiı buni aq atqa mingestirip, aqsha bultıń arǵı jaǵına alıp qashıp baratırǵan eken, buniń gewishi *túsip* qalıptı, «alayın» dese, «jańasın áperemen» dep Shundiı aldırtpaydı, bir nársedey qıynalıp oyandı.

Joqarıdaǵı misallardaǵı *tús* sózi adamnıń uyqı halatındaǵı psixologiyalıq procesin hám ekinshi misalda háreket mánilerin bildiriw ushın qollanılgan.

Sh.Seyitovtıń «Xalqabad» romanında gónergen sózlerdiń qollanıwı tábiyiy jaǵday esaplanadı. Sebebi onda bayan etilgen waqıyalar, tiykarınan, XX ásirdiń 20-60-jılların óz ishine alǵanlıqtan, sol dáwirde qollanılgan buyımlar, sociallıq háreketlerdiń, túsiniqlerdiń atamaları búgingi kún kóz-qarasınan gónergen, paydalanıwdan shıǵıp qalǵan sózler toparın quraydı.

Ádebiyatlar

1. Бекбергенов А. Синонимлер хэм антонимлер. // Каракалпак тили бойынша изертлеулер. –Н.: «Қаракалпакстан», 1971.
 2. Бердимуратов Е. Әдебий тилдің функционаллық стильлериниң раўажланыўы менен каракалпак лексикасының раўажланыўы. –Нөкис: «Қаракалпакстан», 1973.
 3. Бердимуратов Е. Хәзирги қарақалпак тили. Лексикология. –Нөкис: «Билим», 1994.
 4. Doszhanova G., Kazakbaeva A., Erzhanova D. Lexicon Of T.Matmuratov's Works/ Journal of Pharmaceutical Negative Results | Volume 13 | Special Issue 9 | 2022. 10.47750/pnr.2022.13.S09.504/-p.4078-4084. <https://www.pnrjournal.com/index.php/home/article/view/4278>.
 5. Erjanova D.K. Some problems of learning the language of literary work. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol. 24, Issue 08, 2020.ISSN: 1475-7192. P. 6492-6498.
 6. Қәлендеров М. Қарақалпак тилиндеги синонимлердің грамматикалық структуралық хэм лексика-семантикалық өзгешелikleri. –Нөкис: «Қаракалпакстан», 1989.
 7. Кудайбергенов М., Баширов Т. Қарақалпак тили антонимлериниң қысқаша сөзлиги. –Нөкис: 1995.
- РЕЗЮМЕ.** Мақалда қарақалпоқ yozuvchisi Sh.Seyitovning “Xalqobod” romanining lug’aviy xususiyatlari, sinonim, antonim, omonim, arxazim, frazeologik birliklarni qo’llash mahorati o’rganildi.
- РЕЗЮМЕ.** В статье рассматриваются лексические особенности романа «Халкабад» каракалпакского писателя Ш.Сейитова, его мастерство в использовании синонимов, антонимов, омонимов, архаизмов, фразеологических единиц.
- SUMMARY.** In the article the lexical features of the novel “Khalkabad” of the great Karakalpak poet Sh.Seitov, poet’s skills of using synonyms, antonyms, homonyms, phraseologisms is learnt.

Shıǵarmada qollanılgan sózler tómendegidey toparlarǵa bólinedi:

á) óndiris ásbaplarınıń atamaları: Qurban usta jan aǵashqa qaqqapqay jawırınıń berip, *altaqtadaǵı* ustaǵa: - Qulaǵım sende, Ámet, - deydi. Ámet aǵa mıń dana *átóshkir* soǵıp salatuǵın boldı. Qurban usta *jan aǵashqa* qaqqapqay jawırınıń berip, *altaqtadaǵı* ustaǵa: - Qulaǵım sende, Ámet, - deydi. Tiliń tawıp sóylemeseń, *moyintırıqtı* awdarıp aladı. Bıyl biyshara eshek *qos* penen jer súrip júz. Kolxozdıń arba, *shıǵırınan*, xalıqtıń astaxta, oqlawına shekem ózińizden pitip tur. Tekebay sol pát penen juwazshılardı da dúkip, *juwazlardı* japtıra sala Qurbannan esitken gáptiń ashıwı menen.

Bul misallardaǵı *altaqta*, *jan aǵash* - arba buyımı, *átóshkir* - xojalıq buyımı, *moyintırıq*, *qos*, *shıǵır*, *juwaz* - diyqansılıqqa tiyisli sózler bolıp, olar házirgi qaraqalpaq ádebiy tilinde qollanılmaydı.

á) bezeniw buyımları: «Meniń minaw turısında altın uslaǵanıma jurt isene me, birew bolmasa birew gúmanlanıp júrer, sonı bir iretlestiriń, inim, ózińiz bolmasañız, minaw xızmetkerińizdi jumsañız», - dep áshirepi etip, oramalǵa orap muqıyatlap júrgen *árebeginiń* oramın jazdırıp, aldına qoyǵanı...

b) áskeriy túsiniqlerdiń atamaları: Sonnan bir atıspada *baspashı* óltirilip, úyine bir jorası qara atın ákelip baylap ketipti. Shólde óleyin dep atırǵan jerinen, bir eki atlı *qızıl ásker* qutqarıp qalıptı.

Jazıwshınıń shıǵarmasında tildegi tereń mánili sózler menen birge, frazeologiyalıq sóz dizbeklerinen de júdá ónimli qollanılgan. Hayal *jarılardı jan tappay* jabıǵıp qalǵan ba: «Ja-aq aǵa, kesgellem jibermeymen», - dep gápin dawam ete berdi. Buniń ózi nárses qızbaytuǵın, *qoy awzınan shóp almaytuǵın*, qaqań soqań menen de isi joq. Sótıp, birew óliwge tayarlanıp atırsa, *pisin qurtıp*, poezd pıs-pıs etip, toqtap atır. – Neǵıp júrgenińizdi siz ózińiz bilesiz, buni men *betińizge baspayman*. Aqıl-parasatlı qaraqalpaqlar Stambulda, Tegeranda házir usı máselege *bas qatırıp* atır. *Tisińnen shıǵarma*, jaqında urıs boladı, eldi nemis keńesten tazartıp, jılawımızdı qolımızǵa beredi. *Tisinen shıqqan* zayırında ulıwma musulmannıń mápine zálel keltiretuǵının aytıp eskertti. Taza japqan zaǵaradan enapattay nan, eki qaǵaz chay, bir qadaqtay gelle qant berip, xos-hlasıwǵa *kózi qıymay*, izinen baladay bozlap jılap qaldı. Gezek aqsaaqla kelgen waqıtta *júregi suw ete qaldı*. Gayrı ellerdegi keshe jaq ómir usı bastan-aq *uwızıyın qurtıp* kiyatır.

Sh.Seytov óziniń “Xalqabad” romanında frazeologiyalıq sóz dizbeklerin sheber paydalanǵan hám házirgi qaraqalpaq ádebiy tiliniń qalıplesiwine, onıń leksikasınıń tolıqtırılıwına belgili úles qosqan.

Solay etip, Sh.Seyitovtıń «Xalqabad» romanı tiliniń semantika-stilistikalıq ózgeshelikleri óziniń ayrıqshalıǵı menen ajralıp turadı. Jazıwshınıń shıǵarmasında qollanılgan sinonimler, antonimler, omonimler, gónergen sózler hám frazeologizmlerdiń jumsalıw ózgesheligi úyrenildi.